

UDK 342.22(4)(091)

Pregledni rad

Primljeno: 7. siječnja 2004.

Prihvaćeno za tisak: 17. svibnja 2004.

Slike nacije u himnama Srednje Europe

Csaba Gy. Kiss

ELTE Sveučilište (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Egyetem ter 1-3, Budimpešta 1053

Republika Mađarska

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Katedra za hungarologiju

Ivana Lučića 3, Zagreb

Republika Hrvatska

Proučavajući himne u zemljama post-komunističke Europe, autor pokazuje kako je zanimljivo pratiti nove valove nacionalnog osjećaja i identifikacije na tom prostoru. Kroz prizmu nacionalnih himni tih zemalja, koje datiraju još iz 19. stoljeća, pokušava izložiti nacionalno samoviđenje i stereotipe prema drugim nacijama. U sklopu takva razmatranja uočava neke sličnosti, tj. opća mjesta, ideja nacionalnog jedinstva, što se vrlo lijepo može iščitati u himnama nacija u ovoj regiji.

KLJUČNE RIJEČI: Srednja Europa, nacionalne ideologije, nacionalne himne, 19. stoljeće, stereotipi

Čini se zanimljivom proturječnošću - koja nas Mađare, kao i Hrvate podjednako ne ostavlja ravnodušnima - da se u ovo vrijeme posvemašnje globalizacije, kada su «europska integracija» jedna od ključnih riječi, u kulturnom, političkom i povijesnom diskursu istodobno toliko često možemo susresti s terminima poput nacionalno-etnički identitet, nacionalni simboli, nacionalni mit, etničnost te povijest. Brojne knjige koje sam u zadnje vrijeme pročitao, bilo na nekom od svjetskih, bilo srednjoeuropskih jezika, za temu imaju povijest nastanka modernih nacija, objašnjavajući njihove mehanizme, analizirajući nacionalne mitove, prikazujući karakteristike nacija. Istraživanja nacionalizama proživljavaju svojevrsnu renesansu. Nerijetko se čini da nas, narode Srednje Europe, otkrivaju poput nekakve egzotike. I to tako kao da se nacionalizam u tim krajevima pojavio tek nakon pada komunizma, kao da komunistički totalitarizam nije imao brojne ekstremno šovinističke karakteristike. Od mnogobrojnih primjera navedimo samo Brežnjeva, Ceausescu-a, Živkova. Nadalje bih napomenuo da se iz perspektive francuske ili anglosaksonske tradicije neki fenomeni čine posebnima i neobičnima, pa i sam pojam nacije. Stoga bih u uvodnom dijelu htio objasniti što držim pod pojmom Srednje Europe i zašto.

Prema mome mišljenju, povijest našeg kontinenta možemo podijeliti na više načina, ovisno o kriterijima, te možemo povući različite unutarnje granice. Na drukčiji način Europu dijeli povijest društva, a na drukčiji povijest politike, odnosno kulture. Naravno, osnovnu granicu civilizacija, iako ona nije oštra linija razgraničenja, čini granica na zapadnu i istočnu varijantu

kršćanstva. Na više mjesta tu liniju siječe granica jezičnih skupina (u tom se smislu Mađari drže izvan tih teritorija). Na početku novog vijeka kao društveno-povijesna cezura najčešće se spominje fenomen drugoga kmetstva, i tada se kao granica uzima rijeka Laba. Proces nastanka moderne nacije držim jednom od sljedećih izoglosa. Taj fenomen nalazi se između njemačkog jezičnog pojasa na zapadu i ruskog na istoku. Riječ je o pojasu naroda manje i srednje veličine te s nacionalnim pokretima koji su se artikulirali uglavnom u sklopu većih, imperijalnih integracija, djelomično ili potpuno usmjereni protiv njih, te ostvarivali težnje za ostvarenjem nacionalne države, u područjima gdje su više jezika, kultura i vjera živjeli jedni pokraj drugih, te ondje gdje se neizbježno mogla oformiti samo onakva nacionalna državna zajednica koja bi manje ili više bila na štetu interesima drugih (susjeda ili manjina).

Mislim da je Srednja Europa ili Međueuropa po karakteristikama nastanka modernih nacija posebna regija. Ideja o modernoj naciji pristigla je sa Zapada, te ju je ovdje trebalo ostvariti u novim okolnostima. Ovdje je književnosti i piscima pripala znatno veća uloga nego na Zapadu. Sa stajališta današnje političko-civilizacijske situacije u tu paradigmu pripadaju zemlje Srednje Europe - Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska, Slovenija i Hrvatska, te Jugoistočne Europe - Bosna i Hercegovina, Srbija i Crna Gora, Bugarska, Rumunjska, Makedonija i Albanija. Želim se pozabaviti himnama tih nacija, izuzevši Albaniju, povijest i kulturu koje ne poznajem dovoljno dobro, te Bosnu i Hercegovinu, koja, kao što je poznato, još nema svoje nacionalne himne.

Nacionalna je himna jedan od važnih simbola moderne države. Francuska znanstvenica Maria Delaperrière važnost himne sažima na sljedeći način: „U simboličkom predstavljanju jedne nacije himna zauzima posebno mjesto onoliko koliko se neposredno uza nju vežu kolektivni ustaljeni običaji.” (Paris, 1993.).

Podrazumijeva se da određena zajednica prihvaća himnu te da se stvara njezin kult. Moderne nacionalne himne prema književnoj vrsti često i nisu himne (osim mađarske himne, pjesme Ferenc Kőlcsey, kojoj je naslov Hymnus). To su pjesme, ode, pa sve do napitnice s anakreontskom tradicijom, kao što je to Zdravljica, Prešernova slovenska himna. U europskoj povijesti prvom se modernom državom drži Nizozemska. Prema tome, krajem 16. stoljeća istovremeno s državom koja je izvojevala svoju nezavisnost nastala je i prva moderna nacionalna himna. U Srednjoj su Europi, za razliku od Nizozemske, nacije nastajale bez prethodnih nezavisnih, samostalnih državnih zajednica, pa je prihvaćanje i širenje himne od trenutka nastanka trajalo još dugi niz godina. U 19. stoljeću Poljaci su u carskoj, ruskoj himni osjetili potvrdu represije, jednako kao i Mađari u austrijskoj Gotterhalte ili mladi Krleža u mađarskoj himni. U našim se krajevima taj nacionalni simbol dugo nije čuo ni u vojarnama niti u školama; štoviše, nerijetko je bilo zabranjeno pjevati himnu. Hrvatska je himna prvi put svjetlo dana ugledala 1835., no tek je krajem 19. stoljeća postala jedinstveno prihvaćenim nacionalnim simbolom. Slovačka je himna nastala 1844., a tek je 1918., nakon nastanka čehoslovačke države, postala drugim dijelom njezine himne. Za status nacionalne himne natjecalo se više domoljubnih pjesama, i često je dotična izabrana iz puke slučajnosti ili zbog svoje pjevnosti. Nacionalne su se himne mijenjale kao što su i države nastajale i mijenjale se. Događalo se da se i po više puta mijenjala himna. U tom smislu prednjači Rumunjska. Dinastijsku su himnu iz 1881. godine ukinuli 1947., kada je Rumunjska postala republika. Tijekom komunističke diktature izmijenile su se tri himne, a u prosincu 1989. narod je za svoj nacionalni simbol odabrao jednu budnicu iz 19. stoljeća. Više se puta mijenjala i nacionalna himna Bugarske. Mlada neovisna slovenska država novu je himnu odabrala zamijenivši domoljubne stihove Simona Jenka (Naprej zastava Slave) Zdravljicom Franca Prešerna.

U stanovitom pogledu možemo reći da je himna posjetnica dotične zemlje, nacije. U svakom slučaju himnu tako doživljavaju stranci, prisustvujući međunarodnim događajima ili sportskim

manifestacijama. Usudejem se tvrditi da himna neke nacije na neki način govori o njezinu karakteru. Drugo je pitanje da u formiranju mišljenja nama upravljaju stereotipi. U formiranju jedne nacionalne zajednice značajnu ulogu igraju stereotipi kao ključni elementi kojima nacija formira sliku o sebi. Nacionalna je himna djelomično rezultat procesa nastanka nacije, a dijelom će kao predmet kulta utjecati na taj proces. Ima nečeg pravilnoga u odabiru pjesme za nacionalnu himnu, makar autor; kad je pisao pjesmu, nije imao na umu da će mu stihovi u budućnosti postati sakralnim tekstom.

U idućim bih recima pokušao iznijeti slike nacija Srednje Europe prikazane u himnama. Ograničit ću se samo na sadašnje himne, iako mnogi narodi većinom imaju nekoliko pjesama koje se drže nacionalnim simbolima, uz kanon koji čine domoljubne pjesme 19. stoljeća. O slikama nacija govorio bih podijelivši ih u tri skupine. U prvoj skupini govorio bih o slici domovine i nacije u tim pjesmama, zatim o tome kako one prikazuju povijest nacije, a u trećem dijelu o karakteristikama domovine predstavljene kao Kanaan odnosno Arkadija.

Proces nastanka modernih nacija u Srednjoj je Europi počeo u posljednjem desetljeću 18. stoljeća, ne zaostajući mnogo za francuskim prethodnikom. Osnovna je razlika nedostatak nezavisne državnosti te jezično-kulturna važnost za pojam nacije. Na području Srednje Europe uobičajena je bila i do dan-danas prisutna napetost između političke i jezično-kulturne zajednice. Sadašnje su himne redom nastale u doba prosvjetiteljstva i romantizma, stasale su u kultne pjesme sredinom 19. stoljeća, a zlatno doba njihova kulta pada u doba historicizma, kada se formirala povijesna svijest nacije. Prva je srednjoeuropska himna bila poljska himna. Točno dvije godine nakon treće podjele Poljske, 1797. godine, u Italiji, Józef Wybicki napisao je Dąbrowski mazurku. Početni stihovi, koji su postali krilaticom: "Jeszcze Polska nie zginęła, póki my żyjemy" (Još Poljska nij' propala, dok mi živimo), mogu se smatrati odgovorom na Kosciuszkovu izjavu koja se širila kontinentom nakon izgubljene maciejowičke bitke, kada je ratni vođa navodno izjavio: „Finis Poloniae”. Početak poljske himne htio je, dakle, biti odgovor na treću podjelu Poljske. Ipak postojala je Poljska, među naoružanim vojnicima, koji su se nalazili u vojsci izvan domovine, spremnima na oslobođenje i povratak domovine. U stihovima se nacija i domovina poistovjećuju. Riječ je o zemlji koju su tri velike sile podijelile. Poljski su nacionalni pokreti u 19. stoljeću htjeli postići *restitutio in integrum*, odnosno prvotnu državu, kakva je postojala prije podjele iz 1772. godine.

Mađarski pjesnik Ferenc Kölcsey u stihovima 1823. od Boga traži blagoslov za Mađara. Ne možemo točno odrediti je li pod time imao na umu samo govornike mađarskog jezika ili je možda mislio i na druge stanovnike Ugarske. U svakom slučaju ne možemo isključiti pretpostavku da je se imenica Mađar u njegovoj himni odnosila na mađarsko i nemađarsko stanovništvo kraljevine. Njegovo je poimanje nacije podrazumijevalo prihvaćanje tradicije *natio hungarice*, tj. staleške nacije, te Ugarske kraljevine kao cjeline.

Očita proturječnost između države i naroda pojavljuje se *expressis verbis* u češkoj himni (Kde domov můj - 1834.) pjesnika Josefa Kajetana Tyla. S jedne strane govori o Češkoj kao o svojoj domovini, s druge pak strane izjavljuje: „Među Česima je moj dom”. Evidentno je na što je aludirao pjesnik. Češka koju spominje može se odnositi na kraljevstvo kao zemlju i pokrajinu jer češka riječ *země* znači i zemlju i pokrajinu, kao njemački termin *Land*. Međutim, u četvrtom desetljeću 19. stoljeća ona je samo jedna od pokrajina krune Svetog Vavrlava, ostale dvije pokrajine, Moravska i Šleska, ne spominju se u pjesmi. Na pjesnikovo pitanje tekst pjesme daje jasan odgovor: „Među Česima je moj dom” što znači - i tako su vjerojatno razumjeli i pjesnikovi suvremenici - da Nijemci ne pripadaju u pojam češke nacije. Uzgred budi rečeno, u to su doba Nijemci činili jednu trećinu stanovništva Češke i Moravske. Kod Tyla pojam Čeh nije istovjetan s pojmom Bohemus (Böhme), ključni je kriterij postao materinski jezik. Dodajmo

k tome da je materinski jezik postao bitniji od podrijetla jer, kako je već poznato, veliki je dio istaknutih predstavnika češkog nacionalnog pokreta bio njemačkog podrijetla.

Hrvatska domovina, tako je Antun Mihanović nazvao svoju domoljubnu pjesmu. U naslovu se, međutim, ne pojavljuje samo tadašnja Banska Hrvatska, nego širi pojam domovine. U pjesmi ne nailazimo na posrednu definiciju domovine, kao kod češkog pjesnika Tyla, no ipak mislim da se Hrvatska domovina može poistovjetiti s Trojednom Kraljevinom. Sama činjenica da je kajkavski pjesnik svoju pjesmu napisao na štokavskom govori o tome da je za njega domovina širi teritorij u odnosu na relativno uzak teritorij triju županije Banske Hrvatske.¹ Objašnjenje prema kojem bi nedefinirani pojam domovine mogao biti nešto poput pojma Ilirije ne možemo sa sigurnošću opravdati, sudeći prema Mihanovićevu tekstu. Zanimljivo je pojavljivanje Une, granične rijeke u tekstu, te zvukovi bolnog vapaja s druge strane. Taj se detalj odnosi na tzv. Tursku Hrvatsku, na dio nacije koji je otrgnut od zemlje matice. Za nacionalne pokrete od najveće je važnosti stvaranje države i ujedinjenje razjedinjenih teritorija.

U slovačkoj himni, koju je napisao Janko Matuška, pojavio se termin Slovensko (Slovačka), što je u ono vrijeme jednako značilo i slovački etnos i teritorij na kojem su nastanjeni Slovaci. Ali nikako nije značio državu, jer ona nije postojala čak ni kao pokrajina, te nije imala administrativne granice. U pjesmi je osnova zajedničkog pripadanja podrijetlo, naime budnica oslovljava „brata Slovaka”. Andrei Murešanu u rumunjskoj himni pjeva o jedinstvu koje je ugroženo geografskim prepekama Karpata i rijeke Milcov. Taj rumunjski pjesnik iz Erdelja napisao je 1848. pjesmu „Jeka” (Rasunet). U rumunjskoj kolektivnoj svijesti prisutno je da planinski lanac Karpati razdvajaju narod odnosno Erdelj od Moldavije i Vlaške. Rijeka Milcov, koja se na manjim kartama niti ne uočava, raspolovljuje Moldaviju od Vlaške. Za Murešana osnovu nacionalnog jedinstva predstavlja zajedničko podrijetlo i kršćanska vjera nasuprot pripadnosti Otomanskome Carstvu. Ta pjesma potpuno odgovara poimanju hrvatske budnice. Početnim stihom pokušava se probuditi Rumunja iz vječnog sna u koji ga je natjerao tiranin.

Vrijedi ispitati pojavljuju li se, i u kojim oblicima, u himnama neprijatelji nacije.

Poznato je iz socijalne psihologije da se ideja nacionalnog identiteta - „mi” obično definira u odnosu na neku drugu zajednicu - „oni”. Mi, dakle, ne oni. Naša je zajednica razdvojena od njih i suprotstavljena njima. Autostereotipija uvijek je u uskoj vezi s heterostereotipijama. Česi su se, primjerice, uvijek određivali nasuprot Nijemcima, Slovaci nasuprot Mađarima, Poljaci nasuprot Rusima i Nijemcima, Mađari nasuprot Nijemcima (Austrijancima) itd. Slika neprijatelja se u himnama često pojavljuje indirektno. Poljska koračnica Dąbrowskog konkretno imenuje Ruse (Moskala) i Nijemce kao neprijatelje, mađarska himna spominje tatarsku najezdu i turski jaram, a osvajanje Beča kralja Matijaša aluzija je na austrijsku vlast. Naime, u vrijeme nastanka pjesme ugarski je kralj bio habsburški vladar u Beču. No, u Kölcseyjevoj pjesmi pojavljuje se i neimenovana mračna sila, te bezizlazna situacija u kojoj Mađari svoju zemlju ne mogu smatrati svojom domovinom. Češka himna govori o sili, snazi koja je u stanju prkositi propasti. Suvremenici su to mogli tumačiti kao da se češka sila suprotstavlja germanizaciji. Stihovi Slovaka Janka Matuške, u kojima se skupina požunskih gimnazijalaca solidariza sa svojim protjeranim profesorom, govore o neprijateljima koji će nestati. Neprijatelj, međutim, nije imenovan. Mogli su to biti voditelji Luteranske crkve, koja je protjerala Ľudovita Štúra, ali isto tako i mađarski magnati ili općenito Mađari. Niti Rumunj Murešanu neprijatelja ne naziva

¹ Opaska Uredništva: Prostor Banske Hrvatske sredinom 18. st. proširio se i na dio Slavonije. U prvoj polovici 19. st. on se sastojao od tri hrvatske (Zagrebačka, Križevačka i Varaždinska) i tri slavonske (Virovitička, Požeška i Srijemska) županije. Opširnije vidi: Filip Potrebića, „Županije u Hrvatskoj i Slavoniji u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća” u *Hrvatske županije kroz stoljeća*, Zagreb, 1996., 49.-65.

imenom. U vrijeme kada je napisao te stihove, erdeljski su Rumunji upravo spremali ustanak u ime austrijskog cara protiv mađarske vlasti.

Zajedničko podrijetlo kao temeljna ideja nalazi se u hrvatskoj, rumunjskoj, slovenskoj, slovačkoj te srpskoj kraljevskoj himni (Bože pravde, autora Jovana Đorđevića iz 1872.), u kojoj upravo ideja o srodstvu drži na okupu pojedine članove određene zajednice. Srpska himna govori isključivo o srpskome rodu. U Mihanovićevoj himni domovina, odnosno politička i teritorijalna tradicija, pripada onoj naciji čije članove objedinjuje zajedničko podrijetlo. Posebno vrijedi naglasiti pojam nacije Slovenca Prešerna. Njegova Zdravljica, nastala 1844. godine, a javnosti poznata tek od 1848., pjeva o bratstvu i o širem zajedništvu slavenske zajednice. Pjesnik podiže čašu i nazdravlja braći te susjednim nacijama. Inače, u himnama Srednje Europe nedostaje misao o zajedništvu Slavena. Ipak, postojala je pjesma, koja je bila dugo vremena pjevana i koja nosi poruku o zajedništvu Slovaka. To je pjesma „Hej Slovane” (Hej Slovaci) mladog pjesnika Sama Tomášika, nastala u Pragu 1834. Postoje dvije varijante: jedna se obraća Slavenima, a druga Slovacima. U pjesmi pojam nacije počiva u jezičnoj kategoriji. Uvodni stihovi parafraziraju poljsku himnu: živjet ćemo onoliko dugo koliko živi slavenski (odnosno slovački) jezik. Na Praškom kongresu Slavena 1848. godine Tomášikova je pjesma prevedena na sve slavenske jezike Habsburške Monarhije. Među Česima, Slovacima i Južim Slavenima smatrana je nacionalnim simbolom. Druga jugoslavenska država nakon 1945. godine izabrala ju je himnom Federativne Republike.

Promatrajući povijesne dimenzije srednjoeuropskih himni, možemo ih podijeliti u dvije skupine. Neovisno o tome da li pjesma slavi domovinu (zemlju, krajolik koji je poput raja i Arkadije), naciju ili jezik nacije, u jednom tipu tih himni nalazimo izričito mitološko vrijeme; riječ je, dakle, o pretpovijesnom ili natpovijesnom vremenu. U tim tekstovima ne nailazimo na likove stvarne povijesti, ti likovi se ne spominju poimence, nego ulazimo u vječno vrijeme postojanja nacije. Drugi tip himni poziva se na slavnu prošlost te veličanstvene podvige i heroje u povijesti nacije. U ovom je slučaju povijest riznica primjera koji služe kao poticaj naciji, njezinim nastojanjima za ostvarenje svoje budućnosti. Naglasak je na davnoj povijesti, podrijetlu, minulim trijumfima i herojskim osobinama. Ta povijesna dimenzija jedna je od presudnih osobina domovine, postanka nacije i specifična karakteristika njezina identiteta.

U češkoj himni Josefa Kajetana Tyla (Kde domov můj, 1834.) vlada mitološko vrijeme. Pjesma od samo dvije strofe po sedam stihova izvorno je bila glazbeni umetak u određeni narodni kazališni komad. Češki je krajolik predstavljen kao raj na zemlji. Češka je himna u cjelini hvalospjev tog rajskog krajolika. Tekst počinje pjesničkim pitanjem: „Gdje si, dome moj?” odnosno „Gdje je moj dom?”. Na to pitanje i prva i druga strofa daju po jedan odgovor. Prvi niz argumenata prikazuje ljepotu domovine tradicionalnim toposima biblijskog Edena: vrt, proljeće, travnjak, izvor. Zaključak je strofe: „Ovaj prizor: to je zemaljski raj!” i odgovor na pjesnikovo pitanje: Ova lijepa zemlja (češka zeme), „Češka, to je moja domovina”. Na početku druge strofe pjesnik se osvrće na blagoslovljenost svoje zemlje: „... gdje Bog sreću pronalazi” (V kraji znasli bohumilem). Tekst napisan u sadašnjem vremenu upućuje na prošlo vrijeme, na ondašnju snagu i volju Čeha da ustraju u borbi protiv propasti. Idealni krajolik češke pjesme, koja odgovara bidermajerskom ukusu, slična je slici idiličnog vrta, učestalom motivu u slikarstvu onoga doba, kao i toposu koji retorika naziva *locus amoenus* (ugodno mjesto). Voda života i priroda čine sliku vječnog proljeća, u mitološkom smo vremenu. Glagolski oblici u sadašnjem vremenu istodobno upućuju na prošlost i budućnost. Nacija se pojavljuje u ljepoti krajolika i u slici nanovo i nanovo nadolazećeg proljeća. Kako se obnavlja priroda, tako se obnavlja i češka nacija - poručuje Tylova pjesma suvremencima. No ta rajska slika Češke ipak je više dio mašte, dio svijeta želja i snova, ta idilična slika više slična neku sliku iz

snova nego iz stvarnosti. Češki je povjesničar književnosti Vladimir Macura napomenuo da u narodnom kazališnom komadu pjesmu pjeva slijepi violonist, opisujući sliku rajске ljepote. Rajska je Češka, dakle, prije izgubljeni raj negoli stvarnost, a ujedno je priželjkivana slika buduće domovine. Karakteristike idealne domovine negiraju stvarnost, gdje se - uz magnate - i građani radije sporazumijevaju na njemačkom nego na češkom jeziku. Domovina koja se pojavljuje u pjesmi ne može se poistovjetiti s konkretnim češkim krajolikom. Češka opisana atributima raja slika je jedne imaginarne nacionalne zajednice.

Druga srednjoeuropska himna koja domovinu prikazuje kroz idiličan krajolik Mihanovićeva je Hrvatska domovina. Rodni kraj koji se pojavljuje kao idiličan krajolik ne može se identificirati ni s jednim konkretnim hrvatskim krajolikom, iako analitičari upućuju na to da po dijelovima krajolika pjesma upućuje na Zagorje. Hrvatska domovina prema književnoj je vrsti oda, a svojim se opsegom te toposima također razlikuje od Tylove češke himne. „Lijepa naša” najbliža je tradiciji simbola koji se vežu uz Arkadiju. Među elemente starogrčke Arkadije te mitološko-književne tradicije pripadaju mjesta i događaji veselog i prirodni bliskog života pastira. Napokon, i sami pastiri predstavnici su pjesništva i glazbe, utjelovitelji mladosti i ljubavi. U stihovima himne hrvatska je zemlja nacionalni mikrokozmos koji - u svojoj zemljopisnoj raznolikosti i harmoniji, u kojoj se nadopunjuju prirodni krajevi - nagovještava savršenstvo. Subjekt pjesme predstavnik je hrvatsva i obraća se domovini u trećem licu. Hrvatsku Arkadiju vidimo kroz četiri slike. Nakon obraćanja domovini u prvoj strofi, druga strofa prikazuje prirodu i čovjeka. Ovaj svijet karakteriziraju vedrina, blagost, toplina i čistoća. Sljedeća je slika (u trećoj strofi) adekvatno pastirskom pjesništvu slika seoskog života, laudacija rada u polju. Treća slika (u četvrtoj strofi) tematizira razigranost poslije obavljena posla. Mladi pjevaju i plešu pod svjetlošću baklje. Igraju kolo uz pratnju tamburice. Instrument i narodni ples simboli su hrvatske nacionalne kulture. Peta strofa prikazuje sliku bitke, no ne znamo je li to stvarni događaj ili samo pjesničko viđenje. Od ishoda bitke ovisi čeka li domovinu sloboda ili ropstvo. Ova hrvatska Arkadija više nije samo idilična domovina skromnih i vedrih pastira i seljaka. Harmoniju je moguće održati samo ako su Hrvati spremni za veliku žrtvu, kao i na hrabro suprotstavljanje rušilačkim snagama.

Domovina Bugara prikazana je kao tragična slika krajolika u pjesmi „Šumi Marica”. Ta domovina uopće nije Kanaan, već krvlju poplavljena zemlja. Balkanska je rijeka nacionalni simbol Bugara. Himna nastala za vrijeme rata 1877.-78. potvrdila je ovaj simbol. Pjesma Nikole Živkova od samo četiri stiha govori o udovici prekrivenoj ranama. Ona predstavlja rijeku Maricu. Pjesma aludira na ugušeni ustanak iz 1876. godine. Tijekom Prvog balkanskog rata pjesmu je proširio i preinačio klasik bugarske književnosti Ivan Vazov, koji ju je, izostavivši prva dva stiha, pretvorio u pobjedonosnu koračnicu. Iako Bugarska danas ima drugu državnu himnu, pjesmu „Šumi Marica” Bugari drže vrijednim nacionalnim simbolom.

U Prešernovoj Zdravljici poticaj nastanku moderne nacije pojavljuje se u obliku napitnice. Pjesma posjeduje arkadijske elemente poput opisa vinograda na proplancima, iako metafora vinorodnog kraja može asociirati i na starozavjetni topos (Izrael je Božji vinograd - Izaija 5, 1 - Knjiga psalama 80, 9-16.). Ljepota slovenske prirode te njezina iznimna harmonija upućuju na osobine Slovenaca.

Kölcseyev Hymnus ocrtava mikrokozmos domovine tradicionalnim geografskim atributima Ugarske. Pjesnik u slavu domovine koristi topos humanizma (Panonija kao Kanaan), a plodnost zemlje predočava dvama poznatim proizvodima: žitom iz Kunsága (Kumanije) i vinom iz Tokaja. Kölcsey, kao i njegovi prethodnici, predstavlja Ugarsku kao plodnu zemlju snagom drevnih simbola, žita i vina. Ovaj Kanaan Mađara nije „Ideallandschaft” kao u češkoj, hrvatskoj ili slovenskoj himni, nego konkretno područje nacionalnog prostora zajedno s Karpatima,

Dunavom i Tisom, Kunságom (Kumanijom), te Tokajem. Stanovnici Ugarske ovaku sliku domovine opravdano smatraju „obećanom zemljom”.

Zemljopisna mitologija nacije prisutna je u svim himnama Srednje Europe. Poljska rijeka Visla, hrvatska Sava, Bugarska Marica, planine Karpati (osim u mađarskoj, prisutni i u rumunjskoj himni), sveto gorje Slovaka Tatra - sve su to zemljopisni simboli domovine broj jedan.

Dimenzija vječnog mitološkog vremena mjestimice je narušena intervencijom povijesnoga kronološkoga vremena. Primjer nalazimo u češkoj himni gdje pjesnik spominjući snagu koja se odupire propasti nacije zapravo govori o trenutnoj borbi za emancipaciju jezika. Topos „stare slave djedovino” u prvoj strofi hrvatske himne upućuje na negdašnju veličinu predaka. U pjesmi se skupa s vizijom rata ujedno prikazuje i dramatična napetost sadašnjosti. Objašnjenje tragične sudbine nacije stoji nasuprot idilično mirnoj slici Arkadije. Kao da je povijest poništila mit. Žrtva za obranu i slobodu domovine preduvjet je ponovnom uspostavljanju harmonije, koja je moguća ako je prisutno domoljublje, snažno prožimanje naroda sa svojom rodnom grudom. To poručuje nacionalna rijeka Sava: „Kud li šumiš, svetu reci / Da svog doma Hrvat ljubi”.

Povijest kao najbitnija dimenzija nacionalnog postojanja, kao osnovna karakteristika nacionalnog identiteta prisutna je u mađarskoj i rumunjskoj himni. U tom smislu njihova nacionalna povijest započinje u tom mitološkom (vječnom) vremenu uz obvezatan prikaz davno minule veličine i slave. Povijesni tijek isprekidan je tragedijama, no uvijek se nastavlja, u njemu je prisutno načelo stalnog postojanja (mit koji spominje Mircea Eliade), kao i misao da poslije svakog pada slijedi uskrsnuće. Što se tiče ritma ponavljanja, cikličnosti tog vječnog povratka (od smrti do uskrsnuća), poljska himna govori o preporodu, o uskrsnuću nacije. Prvi stihovi - „Još Poljska nije umrla” - koračnice Dąbrowskog demantiraju poznati izraz toga vremena (Finis Poloniae). U vezi s ove tri pjesme možemo govoriti o nekakvom nacionalnom panteonu. Interesantno je razmotriti povijesne likove koji personificiraju sudbinu nacije i koji s pomoću pjesme nose poruku budućnosti.

Mađarska i rumunjska himna oslanjaju se na davno podrijetlo svoga naroda. Prototip rumunjskog pjesnika Murešanua rimski je car Trajan, kojega Rumunji od kraja 18. stoljeća drže svojim pretkom. Mađarski pjesnik Kölcsey koristi također mitološku misao hunsko-mađarske srodnosti koja potječe još iz srednjega vijeka. Uz osvajanje domovine vezana je metafora mađarske nacije po kojoj su Mađari „krv Bendeguza”, tj. Bendeguzevi potomci. Prema narodnoj predaji i srednjovjekovnim kronikama Bendeguz je otac kralja Attila. Njegov lik pripada prije mitološkom vremenu nego povijesti. Drugi je važan lik u pjesmi Árpád, vođa iz doba osvajanje domovine. I mađarski i rumunjski pjesnik govore o veličanstvenim junacima i slavnim precima. Heroji rumunjske himne prisutni su jedan do drugoga kao likovi zajedničkog spomenika: „Mihai, Stefan i Korvini”. Dakle, vojvoda Mihai koji je početkom 17. stoljeća za vrijeme svoje vladavine nakratko uspio ujediniti Vlašku, Moldaviju i Erdelj; vojvoda Stjepan Veliki koji je na kraju 15. stoljeća uspio obraniti Moldaviju od Turaka. „Oni su ti vladari o kojima se najčešće i najopširnije govori u našim udžbenicima, političkim govorima i književnim djelima.” (Lucian Boia: *Istorie si mit in constiinta romaneasca*, Bucuresti, 1997., str. 246.). A zatim slijede Korvini: János Hunyadi, namjesnik Ugarske i njegov sin Matijaš Korvin, veliki ugarski vladar u drugoj polovici 15. stoljeća. Hunyadijevi su vjerojatno zbog svojeg rumunjskog etničkog podrijetla dospjeli u rumunjski panteon, no kralj Matijaš prisutan je i u Kölcseyevoj mađarskoj himni. U toj pjesmi kralj Matijaš predstavlja vrhunac one sjajne, slavne polovice mađarske povijesti kada je pod njegovom vladavinom bio osvojen Beč. Zanimljiva je ta podudarnost, mogli bismo reći da je ona - u nizu primjera isprepletenosti srednjoeuropske povijesti - poslužila i kao simbol. U mađarskoj kolektivnoj svijesti, međutim, nije prisutno da su Hunyadijevi dio rumunjskoga panteona, jednako kao što ni Rumunji nisu svjesni da su oni i mađarski heroji.

Vrijeme poljske himne najbliže je stvarnom povijesnom dobu. Ona pokušava dati odgovor na trostruku podjelu Poljske. Pjevaju je vojnici koji predstavljaju poljsku naciju. I dok pjevaju, Poljska neće propasti! No, da bi u svojoj domovini bili Poljaci, potrebno je da se vrate u domovinu kao oslobodioci: „Preći ćemo Vislu, Wartu i bit ćemo Poljaci.” U prošlosti su bitni prvenstveno junaci u oslobodilačkim borbama. To su Czarniecki, koji je u 17. stoljeću oslobodio Poljsku švedske okupacije i Kosciuszko, heroj borbe za slobodu 1794. godine. Poljska je himna jedinstvena među srednjoeuropskim himnama jer je jedino u tu himnu uvršten Bonaparte. Njegova je borba pružila nadu poljskim trupama koje su se borile na Napoleonovoj strani u Italiji. Refren himne naglašava karakter koračnice u pjesmi te imenom spominje generala Dąbrowskog, vojnog zapovjednika Poljske legije. Wybickijeva mazurka nadovezuje se na aktualni događaj iz 1797., na počasnu smotru legije. Vremenske reference teksta poljske himne odnose se na budućnost. Sakralizacija nacionalne prošlosti sa svojim herojima uveliko je pridonijela formiranju kulturne zajednice nazvane još i nacijom.

Za kraj, postavio bih pitanje: pripada li tekstovima ovih himni obilježje tipično za Srednju Europu? Naime, domovina se u brojnim nacionalnim himnama pojavljuje kao slika Arkadije zajedno s događajima i junacima minule slave. Nastojanja za formiranjem domovine i moderne nacije u Srednjoj Europi otežena su nepovoljnim okolnostima u povijesti, poput nacionalnih tragedija, političkih igara, zemljopisne raštrkanosti te vječne ovisnosti o drugim imperijima. U identitetu nacija Srednje Europe prisutne su potisnute povijesne traume i svaki je narod sklon pesimističnom viđenju svoje sudbine. Tekstovi srednjoeuropskih himni zorno ilustriraju karakteristična obilježja tog identiteta.

Prevela: Franciska Ćurković-Major

The image of nation in the national anthems of Central European countries

Csaba Gy. Kiss

ELTE University

Egyetem ter 1-3, Budapest 1053

Hungary

Faculty of Philosophy of University of Zagreb

Hungarology Dept.

Ivana Lučića 3, Zagreb

Republic of Croatia

Former communist block countries are mostly located in the area known as Central Europe. It is interesting to follow new waves of national feelings and self-identification in that area. It is obvious that the process of national integration in former communist countries was very much different from the identical process in Western Europe. Researching the national anthems of the former communist countries, composed already during the 19th century it is possible to discover self-identification of each nation and its stereotypes toward other nations. It is obvious that some elements in all anthems are identical - for example the idea of national unity. It is also important to note that all anthems contain the opposition between the national and ethnic values as well as the difference between the national and state values.

KEY WORDS: Central Europe, national ideologies, national hymns, 19th century, stereotypes